

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Genel Uluslararası Hukukun Emredici Normları (Jus Cogens) Hakkındaki Taslak Sonuçlar Çalışması ve Çalışmanın Türkçe Çevirisi

Draft Conclusions of the International Law Commission on Peremptory Norms of International Law (Jus Cogens) and the Turkish Translation of the Study

Betül Gültekin Albayrak^{1*}
Gökhan Albayrak¹

¹ Dr. Öğr., Üyesi Kırklareli Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırklareli,
Türkiye betul.gultekin@klu.edu.tr

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kırklareli,
Türkiye, albayrak87@gmail.com

*Sorumlu Çevirmen/Corresponding
Translator

Geliş Tarihi/Received: 05.12.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 09.02.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
18.04.2024

Öz: Genel uluslararası hukukun emredici normları (jus cogens), uluslararası toplumun temel değerlerini korumayı amaçlayan, evrensel nitelikte ve hiyerarşik açıdan uluslararası hukukun diğer kurallarının en tepesinde olduğu düşünülen normlardır. Kendilerinden sapılmasına izin verilmeyen bu normların içeriği uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Genel uluslararası hukukun emredici normları (jus cogens) 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesinin 53. ve 64. maddelerinde düzenlenmiş olsalar da, söz konusu iki madde bu normun içeriği konusunda yeteri kadar açıklayıcı değildir. Ayrıca bu Sözleşme sadece uluslararası antlaşmalar bağlamında jus cogens normları ele aldığı için aydınlatılması gereken farklı uluslararası hukuk meseleleri söz konusudur. Bu nedenle Uluslararası Hukuk Komisyonu jus cogens normların içeriğini aydınlığa kavuşturmak amacıyla 2015 yılında çalışmaya başlamış ve bu çalışmalar 2022 yılında tamamlamıştır. Bu çalışmada Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Genel Uluslararası Hukukun Emredici Normları (jus cogens) hakkındaki taslak sonuçlar çalışmasının Türkçe çevirisi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genel Uluslararası Hukukun Emredici Normları, Jus Cogens, Uluslararası Hukuk Komisyonu, Antlaşma, Teamül

Abstract: Peremptory norms of general international law (jus cogens) are norms that aim to protect the fundamental values of the international community, are universal and considered to be hierarchically at the top of other rules of international law. The content of these norms, from which no deviation is allowed, has been a matter of debate for many years. Although the peremptory norms of general international law (jus cogens) are regulated in Articles 53 and 64 of the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties, these two articles are not sufficiently descriptive about the content of this norm. In addition, since this Convention only deals with jus cogens norms in the context of international treaties, there are different international law issues that need to be clarified. For this reason, the International Law Commission started working to clarify the content of jus cogens norms in 2015, and the Commission completed its work in 2022. This study includes the Turkish translation of the International Law Commission's draft conclusions on Peremptory Norms of General International Law (jus cogens).

Keywords: Peremptory Norms of International Law, Jus Cogens, International Law Commission, Treaty, Customary Law

Giriş

Genel uluslararası hukukun emredici normlarının, yani Latince ifadesiyle *jus cogens* normların bilimsel öğretilerde şekillenmesinden sonra yazılı uluslararası hukukun içerisine dahil olması 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile gerçekleşmiştir. Bu Sözleşme'nin 53. ve 64. maddelerinde *jus cogens* normlar antlaşmalar hukukunun bir konusu olarak düzenlenmiştir. Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin metninin hazırlanmasında ise esas görev Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun olmuştur. Antlaşmalar hukuku hakkında çalışma yapma girişimi Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ilk oturumunda (1949) aldığı kararla gerçekleşmiştir ve konu hakkında raporör olarak Birleşik Krallık'tan

hukukçu James L. Brierly atanmıştır.¹ Komisyon bu tarihten sonuç metninin çıktığı 1966 yılına kadar antlaşmalar hukuku üzerinde yoğun bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda *jus cogens* normların bir uluslararası sözleşmede yer alması sağlanmış ve konu uluslararası hukuk çalışmalarında ve çeşitli uluslararası yargı kararlarında önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. Fakat *jus cogens* gibi önemli bir konuda 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde iki madde konunun detaylarının açıklığına kavuşturulması hususunda yeterli gelmemekteydi. Bu nokta 2014 yılında Komisyon'da çalışan hukukçu Dire D. Tladi tarafından altmış altıncı oturumun raporunda dile getirilmiştir.² 2015 yılında ise *jus cogens* konusu Komisyonun çalışma programına eklenmiş ve konu hakkında raportör olarak ise 2023 yılında Uluslararası Adalet Divanı'na yargıç olarak seçilecek olan Güney Afrikalı hukukçu Dire D. Tladi seçilmiştir.³ Uluslararası Hukuk Komisyonu *jus cogens* konusu hakkındaki çalışmalarını 2022 yılında tamamlamış ve taslak sonuçlarını ve ekini yorumu ile beraber bahsedilen yılda kamuoyuyla paylaşmıştır.⁴ Burada Türkçe'ye çevrilecek olan metin Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2022 yılındaki raporunda yer alan taslak sonuçlardır.⁵

Genel Uluslararası Hukukun Emredici Normlarının (*Jus Cogens*) Saptanması ve Hukuki Neticeleri Hakkındaki Taslak Sonuçlar

Birinci Bölüm

Giriş

Sonuç 1

Kapsam

İşbu taslak sonuçlar, genel uluslararası hukukun emredici normlarının (*jus cogens*) saptanması ve hukuki neticelerine yöneliktir.

Sonuç 2

Genel uluslararası hukukun emredici normlarının (*jus cogens*) doğası

Genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) uluslararası toplumun temel değerlerini yansıtmakta ve korumaktadır. Bu normlar evrensel düzeyde uygulanabilir ve uluslararası hukukun diğer kurallarına göre hiyerarşik olarak üstündür.

Sonuç 3

Genel uluslararası hukukun bir emredici normunun (*jus cogens*) tanımı

Genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) kendisinden sapmaya izin verilmeyen ve ancak kendisinden sonra oluşacak aynı karakterde bir genel uluslararası hukuk normu ile değiştirilebilen, bir bütün olarak uluslararası devletler topluluğu tarafından kabul edilen ve tanınan bir normdur.

¹ International Law Commission (ILC), Yearbook of the International Law Commission, Vol. I, 1949, 281.

² International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Sixty-sixth session (5 May-6 June and 7 July-8 August 2014), A/72/10, 2014, 274-286.

³ International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Sixty-seventh session (4 May-5 June and 6 July-7 August 2015), A/70/10, 2015, 13.

⁴ International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Seventy-third session (18 April-3 June and 4 July-5 August 2022), A/77/10, 2022, 10-89.

⁵ International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Seventy-third session (18 April-3 June and 4 July-5 August 2022), A/77/10, 2022, 11-16.

İkinci Bölüm

Genel uluslararası hukukun emredici normlarının (*jus cogens*) saptanması

Sonuç 4

Genel uluslararası hukukun bir emredici normunun (*jus cogens*) saptanması hakkında kıstaslar

Genel uluslararası hukukun bir emredici normunun (*jus cogens*) saptanması için söz konusu normun aşağıdaki kıstasları karşılaması gerekir:

- a) genel uluslararası hukukun bir normudur ve,
- b) bir bütün olarak uluslararası devletler topluluğu tarafından kabul edilen ve tanınan, kendisinden sapmaya izin verilmeyen ve ancak kendisinden sonra oluşacak aynı karakterde bir genel uluslararası hukuk normu ile değiştirilebilen bir normdur.

Sonuç 5

Genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) için dayanaklar

1. Uluslararası teamül hukuku, genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) için en yaygın dayanaktır.
2. Antlaşma hükümleri ve hukukun genel ilkeleri de genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) için dayanak teşkil edebilirler.

Sonuç 6

Kabul ve tanınma

1. Taslak sonuç 4, alt paragraf (b)'de değinilen kabul ve tanıma kıstası, genel uluslararası hukukun bir normunun kabulü ve tanınmasından farklıdır.
2. Bir normun genel uluslararası hukukun emredici normu (*jus cogens*) olarak belirlenmesi için, kendisinden sapmaya izin verilmeyen ve ancak kendisinden sonra oluşacak aynı karakterde bir genel uluslararası hukuk normu ile değiştirilebilen, bir bütün olarak devletlerin uluslararası toplumu tarafından kabul edilen ve tanınan bir norm olduğu yönünde kanıt olmalıdır.

Sonuç 7

Bir bütün olarak uluslararası devletler topluluğu

1. Genel uluslararası hukukun emredici normlarının (*jus cogens*) saptanması, bir bütün olarak uluslararası devletler topluluğu tarafından kabulü ve tanınmasına bağlıdır.
2. Bir normun genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) olarak saptanması için devletlerin çok geniş ve temsil edici bir çoğunluğu tarafından kabulü ve tanınması gerekir, tüm devletlerin kabulü ve tanınması gerekmez.
3. Diğer aktörlerin tutumları içerik sağlama ve bir bütün olarak uluslararası devletler topluluğu tarafından kabul ve tanıma açısından ilişkili olsa da, bu tutumlar, kendi başlarına, bu tür kabul ve tanınmanın bir parçasını oluşturamaz.

Sonuç 8

Kabul ve tanınmanın kanıtı

1. Genel uluslararası hukukun bir normunun emredici bir norm (*jus cogens*) olduğunun kabulü ve tanınmasının kanıtı, çok çeşitli formlar olabilir.
2. Kanıtın formları, sınırlayıcı olmamak kaydıyla, devletlerin adına yapılan açık beyanları, resmi yayınları, hükümetin hukuki görüşlerini, diplomatik yazışmaları, anayasal hükümleri, yasama ve

yürütme işlemlerini, ulusal mahkeme kararlarını, antlaşma hükümlerini, bir uluslararası örgüt tarafından veya bir uluslararası konferansta alınan kararları ve diğer devlet davranışlarını içerir.

Sonuç 9

Genel uluslararası hukukun emredici karakterdeki normlarının belirlenmesinde yardımcı vasıtalar

1. Hususi olarak Uluslararası Adalet Divanı'nın olmak üzere uluslararası divanların ve mahkeme heyetlerinin kararları, genel uluslararası hukukun emredici karakterdeki normlarının belirlenmesinde yardımcı vasitalardan biridir. Uygun görüldüğü takdirde ulusal mahkemelerin kararlarına da itibar edilebilir.
2. Devletler veya uluslararası örgütler tarafından oluşturulan uzman kuruluşların çalışmaları ve çeşitli ulusların en yüksek vasıflı yazarlarının çalışmaları da genel uluslararası hukukun emredici karakterdeki normlarının belirlenmesinde yardımcı vasıtalar olarak kullanılabilir.

Üçüncü Bölüm

Genel uluslararası hukukun emredici normlarının (*jus cogens*) hukuki neticeleri

Sonuç 10

Genel uluslararası hukukun emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan antlaşmalar

1. Bir antlaşma, akdedildiği sırada, genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışıyor ise, batıldır. Bu tür antlaşmaların hükümlerinin hukuki geçerliliği yoktur.
2. Taslak sonuç 11'in 2. paragrafına bağlı olarak, eğer genel uluslararası hukukun yeni bir emredici normu (*jus cogens*) ortaya çıkarsa, bu normla çatışan mevcut herhangi bir antlaşma batıl hale gelir ve sona erer. Bu tür bir antlaşmanın tarafları, antlaşmayı uygulamayı sürdürme yükümlülüğünden kurtulurlar.

Sonuç 11

Genel uluslararası hukukun bir emredici normu ile (*jus cogens*) çatışan antlaşma hükümlerinin ayrılabilirliği

1. Akdedildiği sırada genel uluslararası hukukun bir emredici normu ile (*jus cogens*) çatışan bir antlaşma bütünüyle batıldır ve antlaşma hükümlerinin ayrılmasına izin verilmez.
2. Genel uluslararası hukukun yeni bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan bir antlaşma batıl hale gelir ve bütünüyle sona erer, velev ki;
 - a) genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan hükümler uygulanmaları bakımından antlaşmanın geri kalanından ayrılabilir ise;
 - b) söz konusu hükümlerin kabulünün, tarafların bir bütün olarak antlaşmayla bağlanma rızasının esaslı bir temeli olmadığı antlaşmadan anlaşılıyorsa veya başka bir şekilde belirlenmişse; ve
 - c) antlaşmanın geri kalan kısmının uygulanmaya devam edilmesi yersiz olmayacaktır.

Sonuç 12

Genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan antlaşmaların geçersizliğinin ve sona ermesinin sonuçları

1. Akdedildiği sırada genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışması nedeniyle batıl olan bir antlaşmanın tarafları aşağıdaki hukuki yükümlülüklerle sahiptir:

- a) genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan antlaşmanın herhangi bir hükmüne dayanarak gerçekleştirilen herhangi bir eylemin sonuçlarını mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırmak ve;
 - b) karşılıklı ilişkilerini genel uluslararası hukukun emredici normuna (*jus cogens*) uygun hale getirmek.
2. Bir antlaşmanın genel uluslararası hukukun yeni bir emredici normunun (*jus cogens*) oluşması nedeniyle sona ermesi, tarafların antlaşmanın sona ermesinden önce antlaşmanın ifa edilmesiyle ortaya çıkan herhangi bir hakkını, yükümlülüğünü veya hukuki durumunu, şayet bu haklar, yükümlülükler veya hukuki durumlar genel uluslararası hukukun yeni emredici normuyla (*jus cogens*) çatışmadığı sürece, etkilemez.

Sonuç 13

Antlaşmalara konulan çekincelerin genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) üzerinde etkisinin olmaması

1. Genel uluslararası hukukun bir emredici normunu (*jus cogens*) yansıtan bir antlaşma hükmüne çekince konulması, bu şekilde uygulanmaya devam edecek olan normun bağlayıcı niteliğini etkilemez.
2. Çekince, bir antlaşmanın hukuki etkisini genel uluslararası hukukun bir emredici normuna (*jus cogens*) aykırı olacak şekilde önleyemez veya değiştiremez.

Sonuç 14

Genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan uluslararası hukukun teamül kuralları

1. Uluslararası hukukun bir teamül kuralı genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışacak ise ortaya çıkmaz. Bu, genel uluslararası hukukun emredici bir normunun (*jus cogens*) aynı karakterde daha sonraki bir genel uluslararası hukuk normu tarafından değiştirilmesi ihtimaline hanel getirmez.
2. Uluslararası hukukun emredici nitelikte olmayan bir teamül kuralı, yeni bir genel uluslararası hukukun emredici normuyla (*jus cogens*) çatışıyor ise ve çatıştığı ölçüde varlığını yitirir.
3. Israrlı itirazcı kuralı genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) için uygulanmaz.

Sonuç 15

Genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan devletlerin tek taraflı eylemlerinin yarattığı yükümlülükler

1. Bir devletin uluslararası hukuk kapsamındaki bir yükümlülüğe bağlı kalma niyetini ortaya koyan genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışabilecek tek taraflı bir eylemi böyle bir yükümlülük yaratmaz.
2. Bir devletin tek taraflı bir eylemiyle yaratılan uluslararası hukuk kapsamındaki bir yükümlülük genel uluslararası hukukun yeni bir emredici normuyla (*jus cogens*) çatıştığı takdirde ve çatıştığı ölçüde varlığını yitirir.

Sonuç 16

Uluslararası örgütlerin genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile çatışan kararları, yargıları veya diğer eylemlerinin yarattığı yükümlülükler

Bir uluslararası örgütün aksi takdirde bağlayıcı etkiye sahip olacak bir kararı, yargısı veya başka bir eylemi, genel uluslararası hukukun bir emredici normuyla (*jus cogens*) çatıştığı takdirde ve çatıştığı ölçüde uluslararası hukuk açısından yükümlülükler yaratmaz.

Sonuç 17

Kâffeten uluslararası topluma karşı yükümlülükler olarak (*erga omnes* yükümlülükler) genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*)

1. Genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) kâffeten uluslararası topluma karşı, tüm devletlerin hukuki menfaatinin bulunduğu yükümlülükler (*erga omnes* yükümlülükler) yol açar.
2. Uluslararası hukuka aykırı fiillerden dolayı devletlerin sorumluluğuna ilişkin kurallara uygun olarak, herhangi bir devlet genel uluslararası hukukun emredici normunun (*jus cogens*) ihlali nedeniyle başka bir devletin sorumluluğunu ileri sürme hakkına sahiptir.

Sonuç 18

Genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) ve hukuka aykırılığı engelleyen koşullar

Bir devletin, genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) uyarınca ortaya çıkan bir yükümlülüğe uygun olmayan herhangi bir eylemiyle ilgili olarak, devletlerin uluslararası hukuka aykırı fiillerinden dolayı sorumluluğuna ilişkin kurallar kapsamında, hukuka aykırılığı engelleyen hiçbir koşul ileri sürülemez.

Sonuç 19

Genel uluslararası hukukun emredici normlarının (*jus cogens*) ağır ihlallerinin münferit sonuçları

1. Devletler, genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) uyarınca ortaya çıkan bir yükümlülüğün bir devlet tarafından ağır bir şekilde ihlal edilmesini hukuki yollarla sona erdirmek için iş birliği yaparlar.
2. Hiçbir devlet, bir devletin genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) uyarınca ortaya çıkan bir yükümlülüğünü ciddi bir şekilde ihlal etmesiyle ortaya çıkan bir durumu hukuki olarak tanımaz, bu durumun sürdürülmesi için yardım etmez veya destek olmaz.
3. Genel uluslararası hukukun bir emredici normundan (*jus cogens*) kaynaklanan bir yükümlülüğün ihlali, sorumlu devletin bu yükümlülüğü yerine getirmede bariz veya sistematik bir başarısızlığı içeriyorsa ağırdır.
4. Bu taslak sonuç, bir devletin genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) uyarınca ortaya çıkan bir yükümlülüğünü ihlal etmesinin uluslararası hukuk kapsamında yol açabileceği diğer sonuçlara halel getirmez.

Dördüncü Bölüm

Genel Hükümler

Sonuç 20

Genel uluslararası hukukun emredici normları (*jus cogens*) ile uyumlu yorum ve uygulama

Genel uluslararası hukukun bir emredici normu (*jus cogens*) ile uluslararası hukukun diğer bir kuralı arasında bir çatışma olabileceği görüldüğünde, diğer kural mümkün olduğu ölçüde emredici olan norm ile tutarlı olacak şekilde yorumlanmalı ve uygulanmalıdır.

Sonuç 21

Tavsiye edilen usul

1. Bir uluslararası hukuk kuralının geçersizliği veya sona erdirilmesine gerekçe olarak genel uluslararası hukukun bir emredici normunu (*jus cogens*) ileri süren bir devlet, bunu, iddiasını ilgili diğer devletlere bildirerek yapmalıdır. Bildirim yazılı olmalı ve söz konusu uluslararası hukuk kuralına ilişkin olarak alınması önerilen tedbiri belirtmelidir.
2. Diğer ilgili devletlerden hiçbiri, özel acil durumlar dışında, üç aydan az olmayacak bir süre içinde bir itirazda bulunmazsa, talepte bulunan devlet önerdiği tedbiri uygulayabilir.
3. Mamafih, ilgili herhangi bir devlet itirazda bulunursa, söz konusu devletler Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesinde belirtilen yollarla çözüm aramalıdır. On iki aylık bir süre içinde hiçbir çözüme ulaşılamazsa ve itiraz eden devlet konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmeyi veya bağlayıcı karar gerektiren farklı bir usulü teklif ederse, talepte bulunan devlet teklif ettiği tedbiri uyuşmazlık çözümlenene değin uygulamamalıdır.
4. Bu taslak sonuç, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde yer alan usullere, Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisine ilişkin ilgili kurallara veya ilgili devletler tarafından kabul edilen uygulanabilir diğer uyuşmazlık çözümü kurallarına halel getirmez.

Sonuç 22

Genel uluslararası hukukun belirli emredici normlarının (*jus cogens*) başka türlü sonuçlara halel getirmemesi

Mevcut taslak sonuçlar bakımından, genel uluslararası hukukun belirli emredici normları (*jus cogens*) uluslararası hukuk uyarınca başka türlü sonuçlara halel getirmeyecektir.

Sonuç 23

Tüketici olmayan liste

Genel uluslararası hukukun diğer emredici normlarının (*jus cogens*) varlığına veya daha sonra ortaya çıkması durumuna halel getirmeksizin, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun daha önce bu statüye sahip olarak zikrettiği normların tüketici olmayan bir listesi halihazırdaki taslak sonuçların Ek'inde bulunur.

Ek

- (a) Saldırı yasağı
- (b) Soykırım yasağı
- (c) İnsanlığa karşı suçlar yasağı
- (d) Uluslararası insancıl hukukun temel kuralları
- (e) Irksal ayrımcılık ve apartheid yasağı
- (f) Kölelik yasağı
- (g) İşkence yasağı
- (h) Kendi kaderini tayin hakkı

Kaynakça

International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Sixty-sixth session (5 May-6 June and 7 July-8 August 2014), A/72/10.

International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Sixty-seventh session (4 May-5 June and 6 July-7 August 2015), A/70/10.

International Law Commission (ILC), Report of the International Law Commission, Seventy-third session (18 April-3 June and 4 July-5 August 2022), A/77/10.

International Law Commission (ILC), Yearbook of the International Law Commission, Vol. I, 1949.